

כנגד 4 בנים

שאלות, תשובות ומה שביניהם

על שאילת שאלות בעולם בו כולם יודעים

קהל יעד: כיתות (ז-ח \ ט-י"ב)

משך הזמן : 45 דקות \ 90 דקות

מתאים להוראה מרחוק \ להוראה פנים אל פנים.

מערך שיעור

מבוא למורה : 1

העם היהודי הוא משפחה מורחבת. אנחנו מתווכחים, אנחנו מתנגדים, לפעמים מתגלעות בינינו מחלוקות עמוקות, אבל אנחנו חלק מאותו הסיפור. יש לנו זיכרונות משותפים. בזמנים קשים אנחנו יכולים לסמוך זה על זה. אנו חשים זה את כאבו של זה. מתוך ריבוי הקולות הזה צומח משהו, שאיש מאתנו לא יכול להשיג לבדו. ליד הבן החכם יושב הבן המורד, שלא נגזר עליו להישאר מורד לנצח. לצד המורד יושב החכם, שאולי יחלוק עם האחרים את חכמתו ולא ישמור אותה לעצמו. זה שאינו יודע לשאול ילמד ביום מן הימים לשאול. התם ילמד מורכבות מהי. החכם ילמד פשטות מהי. כל אחד שואב כוח מהאחרים, כפי שאנו שואבים כוח מהשתייכותנו לעם אחד. (מתוך פירושו של הרב זקס להגדה)

בחברה הישראלית יש גוונים רבים ושונות מדהימה, מחלוקות ואף ריבים שבתקופת בחירות מודגשים ומחריפים. והנה ההגדה מנסה ללמד אותנו משהו. כנגד 4 בנים זה שיעור מרתק ב-מהי שאלה טובה? שיעור על החברה שלנו וכמובן שיעור לעצמנו.

מעריך השיעור:

- בואו נסתכל רגע על הגדה של פסח (כל תלמיד בהגדה שלו) איזה מהבנים הוא אתם? החכם הרשע התם או זה שאינו יודע לשאול?

אפשר שכל תלמיד יכתוב את התשובה המסך שלו. או לבחור סימן לכל בן. לשאול תלמידים נבחרים למה הם בחרו את הבן שבחרו. את מי בחרו הכי הרבה ולמה? את מי הכי מעט?

ביחד עוברים על ההגדות שיש במצגת, ומנסים להסתכל מה הפרשנות של הציירים. איך נראה כל בן?

- מה המסר שעולה מהציורים? איזה אפיונים ניתן לתת לכל בן על פי ההגדות?
- האם אתם חושבים שהציורים מתאימים למה שנאמר בהגדה?

במצגת רואים את הפרשנויות השונות ל-4 הבנים. בואו ננסה ללמוד את הקטע לעומק ונבדוק האם אפשר למצוא גם פרשנויות נוספות.

המורה שולחת לכל תלמיד את דף המקורות. ובו הקטע מההגדה (יש גם במצגת)

¹ השיעור נבנה בעזרת המאמרים הבאים: "זה שאינו יודע לשאול – מסע אל השאלה הטובה". תניה רגב. "בזכות התמימות תהילה דרמון מלכה. "וכי ישאלך בנך... הרשע", רוחמה גבל-רדמן. "חכם, מה הוא אומר?" יפעת משגב. מתוך אתר יסודות.

מערך שיעור

לפני שנעבור על הקטע כדאי לעשות עבודת הכנה קצרה- שכל תלמיד יצבע בצבע אחד את השאלות ובשני את התשובות.

עוברים ביחד על הקטע - ניתן גם לעשות זאת כדף עבודה.

חכם מה הוא אומר? "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צנה יי אלהינו אתכם?" (דברים ו כ) ואף אפה אומר לו פהלכות הפסח: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן (משנה, פסחים, י ח)".

● מה המקור של שאלת החכם? השוו את המקורות בין כל הבנים האם יש הבדלים?

● מה המקור של תשובת החכם? השוו בין כל הבנים, האם יש הבדל ביניהם?

שאלת החכם מצויה בדברים וכל השאר בשמות, זוהי שאלת חוכמה ולא שאלת חוויה, היא לא מדברת על מה שקורה עכשיו אלא על מה שקרה בעבר, היסטורית.

התשובה של החכם ממסכת פסחים- התשובה היחידה שלא מהתנ"ך.

● בואו נבין מה בדיוק השאלה?

יש מצוות שהן עדות, ותפקידן לקשר אותנו לאתוס הלאומי שלנו, יש משפטים שתפקידם להסדיר את המסגרת החברתית, ויש חוקים, שטעמם אינו ידוע, כי חכמתנו איננה חזות הכל. מכלול המצוות מהווה מתכון מנצח לחיים שלמים, במציאות המורכבת הסובבת אותנו כשאנו חיים בארצנו, בצל השכינה.

● למה החכם שואל את השאלה ככה? מה השאלה מעידה על החכם? האם הוא יכול לשאול אותה אחרת?

● נעבור לתשובה. מה היא מלמדת אותנו? מה היא קשורה לשאלה שלו?

עונים לחכם בשפה שלו, בפילפול, כדי שהוא יבין. הוא מרחיק מהחוויה (דברים). התשובה רחוקה מהחוויה (משנה)

● נותנים לו הלכה אחת מיוחדת- שעל מה היא מדברת? למה דווקא אותה מכל ההלכות?

מעריך שיעור

ליל הסדר מהווה הזדמנות להעביר את המסר לבן החכם, וכך עושה בעל ההגדה. כל העם מחויב בהקרבת הפסח, הוא נאכל בחבורה, ומי שאינו שותף לו חייב כרת, בדומה לברית מילה. המשמעות היא, שללא התחברות והזדהות עם עם ישראל, אין לפרט הבודד זכות קיום בפני עצמו, חכם ככל שיהיה. בדיוק כמו התשובה בתורה, לכך מכוונת גם התשובה: "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן". לא מדובר על הלכה אחת מני רבות בדיני קרבן פסח, המורה שלא לאכול קינוח בסוף "שולחן ערוך". הרעיון הוא להישאר גם הלאה עם טעמו של קרבן הפסח – הקרבן הציבורי, שכל אחד ואחד אוכל ממנו. החכם נשאר עם טעם של עוד.

• מה ניתן להבין על החכם מהשאלה והתשובה?

ניתן להוסיף וללמוד את הסיפור על רבן גמליאל ויום הכיפורים². הסיפור מדבר על כך שלא משנה החוקים היבשים ולא משנה מי צודק וחכם יותר, איחוד העם חשוב יותר.

רשע: רשע מה הוא אומר? "מה העבדה הזאת לכם?" (שמות יב כו), לכם - ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל, כפר בעקרו. ואף אפה הקהה את שניו ואמר לו: "בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים" (שמות יג ח), לי - ולא לו. אילו היה שם, לא היה נגאל.

- מה השאלה של הרשע? למה קוראים לו כך? זו לא מילה קשה מדי?
- מה ההבדל בינו לבין השאלה של החכם? שניהם מדברים בגוף שלישי כאילו הם לא שייכים..
- אם הוא רשע למה מכלילים אותו כאחד הבנים?

למה רשע? "ויאמר לרשע: למה תכה רעך" (שמות ב יג)

- בסיפור הזה מי הרשע? (אחד מהעם שלנו שמתנכר לאדם השני)
-

² נמצא בדף מקורות

מערך שיעור

לצערנו, הרשע פועל בחדות ובבוטות כלפי ה'ביחד' שלנו, ללא חמלה, ללא הדדיות, ללא סולידריות. הוא שייך, אך הוא פועל באופן חד שפוגע במרקם החברתי, הוא מפורר את החבורה רק מכוח גישתו, ציניות, שחצנות, קצת ניכור, ואולי קצת אליטיסטיות מרוחקת.

• מה התשובה לרשע?

יש בתשובה 2 חלקים, חלק שנאמר לרשע, וחלק שנאמר כהבנה של הכותב, או של המסובים לשולחן.

• מה ההבדל בין שני החלקים? איזה חלק יותר קשה? למה החלק השני לא

נאמר לרשע?

• האם יש דמיון בין התשובה לחכם והתשובה לרשע?

לחכם ולרשע יש בעצם את אותה התשובה, לשניהם אומרים שצריך להיות חלק מהכלל. לחכם דיברנו בשפתו כדי שיבין, גם לרשע מדברים בשפתו. לא מגרשים אותו מהארוחה, מהשולחן, מהעם. "הקהה את שיניו" - שלא יהיו חדות כל כך. איך עושים את זה? בשפתו של הרשע מנסים שהוא יבין מה זה להיות מחוץ לחוויה המשותפת. ניסיון לגרום לו לרצות להיות חלק.

• מי מקבל את אותה התשובה בדיוק כמו של הרשע?

וְשָׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֹׂאֹל - אֶת פֶּתַח לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר: בָּעֶבֶר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם" (שמות יג ח).

• מה הדבר מלמד על האדם הלא שואל? מה זה מלמד על הרשע?

אולי גם הרשע הוא פשוט אדם שאינו יודע לשאול בצורה הנכונה?

תָּם מָה הוּא אוֹמֵר? "מָה זֹאת? וְאֶמְרָתְךָ אֵלָיו: בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרָיִם, מִבֵּית עֶבְדִּים" (שמות יג יד).

• מה זה תם? טוב או רע?

נבחן את המילה תם, וביטויים הקשורים אליה:
תם - תמים (חסר עורמה) = שלם (תם וישר)
עיני תם - עיניים שואלות? מתבונן בעולם בפליאה.
שאלת תם - שאלה פשוטה ולא מתחכמת.

מערך שיעור

• מה השאלה של התם?

בואו נבדוק לפי התשובה. התשובה מדויקת. לפי ההגדה זו שאלה טובה. שאלה של לב ולא של שכל, שאלה של ביחד ולא שאלה מפרידה ומחלקת. שאלה של התעניינות ולא שאלה ביקורתית או מזלזלת. שאלה שמנסה למצוא חיבורים ולא שאלה שמדגישה חוזק או חולשה של צד אחר. ולכן הוא מקבל תשובה טובה.

ניתן להוסיף ולדבר על מעשה בחכם ותם - רבי נחמן.

• מהי שאלה טובה?

שאלה טובה היא זו המבקשת מאתנו ללכת מעבר למובן מאליו, שאלה הדורכת אותנו כקשת, שאלה שמפסיקה לחפש תשובות מתחת לאורו הבהיר של הפנס, והיא מפנה את אלומת האור אל מקום חשוך, שאיננו שמים אליו לב, בדרך כלל. שאלה טובה עשויה להיות פורייה, כאשר היא מייצרת נתיבים שונים, המוליכים לבירורה של התשובה, אך לעיתים שאלה טובה מולידה דווקא את הפתרון האלגנטי, הפשוט והנכון, שלולא שאלנו את השאלה הטובה, לא היינו מגיעים אליו.

מה מאפשרת שאלה טובה, שיש בה טלטלה של המובן מאליו, במפגש בין אחרים? היא מאפשרת לפתוח חלונות אל עמדתו של האחר ולהרהר בשנית אודות עמדותינו, היא מאפשרת להעשיר את השקפת עולמנו מבלי שנצטרך לוותר על עצמנו או על הלז שהופך אותנו למי שאנחנו.

• בואו נחשוב שוב על הבנים. ואולי ננסה להגדיר אותם אחרת- בשפה שלנו?

• איזה איפיונים עכשיו תוכלו לתת לכל בן?

הצעה: החכמולוג- שרוצה להראות שהוא יודע, החצוף- המתריס, הרוצה לדעת, וזה שלא מתעניין.

לאחר שהבנו מה האפיונים של כל אחד מהבנים, ניתן לתת זמן לתלמידים שיצרו ארבעה בנים משלהם.

לאחר שהבנו מהי שאלה טובה? בואו נעביר את זה לעולם שלנו.

• מה למדנו מההגדה?

• אם נרצה להכיר מישו / לדעת משהו חדש מה אסור לעשות?

מערך שיעור

במדינה שלנו, שיש כל כך הרבה שוני וגיוון. צריך לזכור קודם כל שכולם חלק. אנחנו לא מוצאים אף אחד מתוך המחנה גם אם לא מוצא חן בעינינו מה הוא חושב או אומר. בנוסף, זה חשוב מאוד להתעניין, ללמוד על האחר ואת האחר, לשאול.

אך צריך לזכור: לא לזלזל, לא לתת תחושה שאני יודע הכל, לא לתת תחושה שזה לא שייך אליי בכלל או לא חשוב לי. להיות תם.

אם כולנו נצליח להתעניין מתוך תמימות, נצליח למצוא גשרים, ללמוד ולהכיר ואפילו לשבת כולם, בשולחן אחד שמחים בעבר המשותף שלנו ומצפים לעתיד משותף.